

אמורות טהורות

עניין קודמין – הקדמה ופתח כדי להתרגל ולתת צדקה

אם כסף תלוה את עמי את העני עמך וגו' (כב, כד). ר"ל דרשו מבאן (כ"ט ע"א): "עניין" (קדמון) ועניין עירך, עניין קודמין; עניין עירך ועניין עיר אחרת, עניין עירך קודמין, יע"ש.

"ונראה שלשון קודמין הוא מלשון הקדמה ופתח השער ליכנס בו, והוא על פי משל לגאון אחד שעשה ספר, ואחר שגמרו ראה בעין שכלו אשר אין מי שיוכל להבינו לגודל הריפותו, על כן עשה הקדמה לספרו, שיחיה מפתח להבין דבריו הנאמרים בספר.

כן הוא הדבר בבאן, השי"ת צוה ליתן צדקה, וראה שקשה על האדם אשר לעמל וולד, ליתן מהונו לאשר לא עמל בו, על כן עשה השי"ת הקדמה לזה, ליתן לעני קרוביו – כ"י ימוך אחרך (ויקרא כ"ה, יח), שיש להם אהבה בטבע, ואיש את אחיו יעזורו בבחי' רחמי הטבע שיש בו, ומה ירגיל את עצמו לרדם וליתן צדקה לעני עירו, כי החרגל הוא טבע השני, וכאשר ירגיל את עצמו ברחמים, יבא מזה ליתן ולרחם גם על עני עיר אחרת.

ומזה תדע כאשר תבקש מן אדם שיתן צדקה לעניים, והוא יענה ויאמר: הלא עני קרובי ועירי עלי, בודאי בשקר ידבר ואינו נתון להם, כי כל זה הוא הקדמה ומפתח שיוכל ליתן צדקה לכל הפושט יד, ואם היה לומד ההקדמה בודאי היה מורגל ומושיג גוף הענין אשר ההקדמה נעשית בשבילו, אלא ודאי לא למד ההקדמה ואינו מורגל ליתן צדקה כלל, כנ"ל.

עיקר התיקון הוא בלימוד הלכה

אם חבול תחבול שלמת ידך עד בא השמש תשיבנו לו. כי הוא כסותו לבדה הוא שמלותו וגו' (כב, כה–כז). יש לפרש על דרך המוסר: תיבת "שלמת" היא גומריקון; שם"ה מצות לא תעשה, "רעך" זה הקב"ה, כדכתיב (משלי כ), "רעך ורע אביך אל תעזוב".

אמירה נעימה

ואלה המשפטים וגו' (כא, א). יש לפרש סמיכות הפרשה לפרשה הקודמת שזוהתמת בפסוק (כ, כג): "זלא תעלה במעלות על מזבחי", דהנה רש"י ז"ל הביא שם על הפסוק מדרש חז"ל: "זהו דברים קל וחומר, ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על ביונו, אמרה תורה, הואיל ויש בהם צורך, לא תנהג בהם מנהג ביון, חבירך, שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על ביונו, על אחת כמה וכמה".

ובאה התורה ללמדנו, דאע"פ שהזהרתך שלא לנהג ביון באבני המזבח, ומכך מוכח שכל שכן שאסור לנהג מנהג ביון בחבירך, אבל פעמים שיש מצוה לנהג מנהג ביון בחבירך, וזהו שאמר: "זאלה המשפטים וגו', כי תקנה עבד עברי וגו', ואם אמור יאמר העבד וגו', והגיש אדוניו וגו' ורצע אדוניו את אונן במרצע" וגו', וכך תעשה אע"פ שזה הוא ביון גדול, היות וכך היא המצוה.

אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה

(כב, כד). יש לפרש שהפסוק בנותן צדקה, דאיתא בגמרא (כ"ט ע"א): "שלשה צועקין ואינן נענין, ואלו הן, מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא בעדים" וכו', וההיפך מהלואה הוא בנתינת צדקה, שצריכה להיות בסתר, כדי שלא יתבייש העני, וכדכתיב (משלי כ"א, יד) "מתן בסתר יכפה אף".

ולכך אמר הכתוב: "אם כסף תלוה" – אם באת ללוות כסף, היזהר שתהיה "את עמי", כלומר, בתוך עמי, שיהיו עדים בעת ההלואה [ונקט "עמי", שיהיו כשרים לעדות], מה שאין כן "את העני" – כשהנך נותן צדקה – "עמך", כלומר, בידך לבין עצמך, ולא לעיני כל בשר, "לא תהיה לו כנושה" שמביא עדים שיראו את ההלואה.

קרבן שבת להגרי בצלאל זצ"ל מה"ס 'עמודי שבעה' – בשם מורי ורבי "מבואר הגדול המופלג בדורו וכו' מהר"ר שמעון ר"ט ואב"ד דק"ק פראג" (פ"ט סי' ג)

וזהו הרמז: "אם חבול תחבול שלמת רעך" – כאשר תפגום באחת ממצות השם אשר לא תעשינה, אזי "עד בא השמש תשיבנו לו", תראה לתקן ולשוב בתשובה טרם יבוא שמשך, על דרך הכתוב (קהל יב, א–ג): "וזכור את בוראך וגו'. עד אשר לא תחשך השמש". ועיקר התיקון הוא בלימוד הלכה, וכמורמו: "הוא כסותו לבדה הוא" – ראשי תיבות: "הלכה".

התפלה בדמע – "לא תאחר"

מלאכתך ודמעך לא תאחר (שמות כב, כח). "כתב הרב ר' מנחם הכהנא: כלל הגדול שהבקשה והתפילה והודיו כשהם בדמע, לא תאחר להפיק רצון, שברית כרותה היא ששערי דמעה לא ננעלו (ברכות לב), לכן: 'מלאכתך ודמעך – לא תאחר', עד כאן לשונו".

על האדם להתפלל על הצדיק וכן ויכל הצדיק לברכו ולהשפיע עליו

ועבדתם את ה' אלקיכם וברך את לחמך ואת מימך והסרתיו מחלה מקרבך (כב, כח). "שמעתי מכאמורי מוהר"ר זצלה"ה מלובלין שפירש הפסוק (דברים כ"ה): 'ברוך אתה בכוך וברוך אתה בצאתך', ודקדק וכי אדם בא לביתו קודם צאתו, ואיפא הוי לי למימר ו– קודם 'בצאתך' ואח"כ 'בכוך'".

ותירין, [ושבא לרמז] כשאדם נוסע לאיזה צדיק עבור איזה ענין שצריך לו, צריך מקדם לבקש רחמים עבור הצדיק, ועל ידי זה נפעל ענינו. וזה פירוש הכתוב: 'ברוך אתה בכוך' – על הצדיק שתהיה בבחינת ברוך, שתמשיך ותבקש רחמים עבור הצדיק, ואי יכול הצדיק להמשיך לך כל טוב ותהיה 'ברוך בצאתך' מן הצדיק, עכ"ד.

ואיתא בגמ' (פסחים כב) 'את ה' אלקך תירא – לרבות תלמידי חכמים'. ובמהרש"א (שם) מבואר דכמו כן נדרש הפסוק (דברים י"א, א): 'ואהבת את ה' אלקיך' – לרבות תלמידי חכמים. ולפי זה גם כאן נפרש: 'ועבדתם את ה' – לרבות ת"ח, ועבודה – זו תפילה, היינו שתתפלל עבור הצדיק להמשיך עליו רחמים, ואז: 'וברך את לחמך ואת מימך והסרתיו מחלה מקרבך', ויהיה לך כל טוב מלה.

אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה

(כב, כד). ובמדרש (שמו"ר לא, א): 'הוא הוא דכתיב (תהלים קכ, ה): 'טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט'.

יש לפרש, דהנה כתיב (שם לו, כא): 'לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן', ולכאורה יש לדקדק, למה קרא לו כאן בשעת הלואה – 'רשע', וכי בשעת הלואה הוא רשע, הלא רק כשיגיע זמן הפרעון ולא ישלם, יתכן לומר שהוא רשע; גם למה כתוב בלשון עתיד 'זלא ישלם', הוי ליה למימר זאינו משלם.

ויש לפרש הכוונה, כי אמנם מי שאינו משלם בגלל שאין בידו לשלם, אינו בגדר רשע, אבל אם לוה על מנת כי שלא לשלם, ודעתו היתה לכן מתחילה, זה נקרא רשע, כי גם אם אין לו היה צריך לקנות שיעלה בידו לשלם. עליו נאמר: 'לוה רשע' – בשעת הלואה הוא כבר רשע, כי בדעתו ש"לא ישלם". אכן לפעמים, אם המלוה ידע זאת שאין כוונת הלוה לשלם, וגמר בדעתו ליתן לו מתנת חנם, ועל ידי זה נפטר מתשלומים, עליו נאמר: 'צדיק מלוה' – כשהמלוה הוא צדיק, 'חונן ונותן' כמתנה.

הוא שאמר הכתוב: 'טוב איש חונן ומלוה' – שניהם כאחד, שבאמת הוא חונן מתנת חנם, ומה שהוא אומר שהוא מלוה לו, זה אינו אלא כדי שלא יתבייש לקחת ממנו, "ומכלכל דבריו במשפט", כדי שיטול הלוה, וזהו מועיל הצדיק.

וזהו שאמרה התורה גם כאן: "אם כסף תלוה את עמי", אזי הגם שבגלוי היה הלואה, אבל "את העני עמך" – עמך יהיה שהוא עני ואין לו לפרוע, על כן "לא תהיה לו כנושה", כי "טוב איש חונן ומלוה ויכלכל דבריו במשפט" וכאמור.

ועבדתם את ה' אלקיכם וברך את לחמך ואת מימך (כב, כח). יש להבין, דפתח בלשון רבים – "ועבדתם", ומים בלשון יחיד – "וברך את לחמך", והוי ליה למימר: "וברך את לחמך". ונראה, כי העבודה – זו התפלה (תענית ב) – צריכה להיות בציבור, לכן כתיב: "ועבדתם את ה' אלקיכם" – לשון רבים, אבל אכילה, שורת הדין שתהיה ביחיד, שהוא דבר גשמי, לכן אמר: "את לחמך" – לשון יחיד.

תפארת היתנה

יתרון דעת

בן שלש עשרה למצוות (א)

אם מתגבר על היצ"ח"ר כשעדיין פחות מבן י"ג – וזכה למתנות ודורות מאת הקב"ה בן י"ג – מוליכין אותו להתברך / יום קודם דנין אותו בשמים – איזו נשמה קבל

ואם לבנו ייעדנה כמשפט הבנות יעשה לה (שמות ט, ט). מי הוא הנקרא בן להקב"ה, שעליו נאמר "ואם לבנו ייעדנה", פירוש, שימין לו הקב"ה נשמה קדושה, ואמר: בא וראה, כל מי שזוכה לקבל בחינת נפש כשהגיע לי"ג שנים והלואה, הרי הוא נקרא בן לכנסת ישראל, וכל מי שהוא מבן עשרים ומעלה וזכה לבחינת רוח על ידי מעשיו הטובים, הרי הוא נקרא בן להקב"ה, ודאי על זה נאמר (דברים י"א, א): "בנים אתם לה' אלקיכם".

כשהגיע דוד לי"ג שנים זכה לקבל בחי' נפש, באותו היום שנבט לשנת ה"ד, כתוב שדוד אמר (תהלים ב, ז): "יד' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך", מהו טעם הדבר, כי לפני זה לא הי' נקרא בן להשכינה, ולא שרתה עליו נשמה העליונה דאצילות, לפי שהיה בשני ערלה, שהם שנות הקטנות, ולפיכך כתוב – "אני היום ילדתיך" – פי', היום ודאי ילדתיך – כי היום נתתי לך נשמה חדשה ונחשב כאילו היום ילדתיך.

וזה שכתוב "ואם לבנו ייעדנה", שרומז על מי שהוא מבן י"ג שנים ולמעלה, שהרי אז כבר יצא מרשות הסט"א והיצ"ח הרע שגודלם לו בימי קטנותו ושלט עליו, ולכן יצא בן לכנסת ישראל, מה כתיב – "במשפט הבנות יעשה לה" – מהו "במשפט הבנות", תנינן, שבכל יום ויום וראה הקב"ה את הילד הזה שהוא פחות מי"ג שנים, שעומד עדיין ברישות הערלה, שהוא היצ"ח השולט עליו, כי אין לו עדיין יצר טוב שיעמוד כנגדו, והוא יוצא מרשותו ואינו עושה מעשה נעורו ואינו הולך שובב בדרך לבו, ונמשך והולך לבית הספר כל יום ושובר את כח התגברות היצ"ח"ר על ידי לימוד התורה, והולך לבית הכנסת ושובר את היצ"ח"ר ומתפלל כראוי, מה עושה הקב"ה לנשמה ההיא, מכניס אותה לחדר שלו, למקום שהתינוקות לומדים לפניו ית' בשיבה של מעלה, ונותן לה מתנות ודורות רבות ומקשט אותה בנפשות חשובים, עד הזמן שמכניסה לחופה בתוך זה הבן משהגיע לי"ג שנים ומעלה.

וזכר הק' בפרשתנו (דף צ"ח ע"א) – תרגום הלשון מפרש "מתוך מדבש" וכן היה מנהג טוב בירושלים לחנך בניהם ובנותיהם הקטנים להתענות ביום צום בן אחד עשר שנה עד עצם היום בין שנים עשר להשלים, בן שלש עשר – מוליכו ומקביו לפני כל זמן וזמן כדי לברכו לחזקו ולהתפלל עליו שיוכה בתורה ובמעשים טובים, וכן כל מי שהיה לו גדול ממנו בעיר, היה עומד ממקומו והולך לפניו, והיה משתחוה לו להתפלל בעדו. ללמד שזה נאים ומעשיהן נאים ולכן לשמים, ולא היו מניחין את בניהם הקטנים אחריהם, אלא היו מוליכין אותן לבתי כנסיות כדי לזרום במצות.

הענין כי תחלה תבא הנפש מיום הלידה, ואם יוכשר מעשיו יזכה לרוח ביום שני י"ג, ואם יוכשר אז מעשיו יותר תבא אליו הנשמה בשנת העשרים. ואם לא יוכשר מעשיו ישארו הנפש והרוח בלתי נשמה, ולפעמים לא יזכה אלא אל הנפש לבדה ושאר בלתי רוח ונשמה, ואח"כ נשארים הרוח והנשמה באתר מסותר ידוע להקב"ה.

חסד לאברהם (מעין ה נהר ב) כל אב ואם מחויבים להתפלל להשי"ת ב"ה, על בניהם שיוכה לנשמה קדושה. וזמן תפלה זו לערך חורש או שני חרשים קודם שיהיו בני שלש עשרה שנה, כי אז הזמן לסעוד ולזכות לנשמה קדושה. וכדמצינו בריב אלעזר ברבי שמעון בן יוחאי, והוא מבואר בזהר חדש וכו'... על כן יראה כל אב להתפלל על זה. והכלל: כל אב יתן השגחתו על בנו, לחנכו לעבודת הבורא יתברך בילדותו וישים השגחתו עליו בתפלות וברכות, שיהיה בקי ויודע למי מברך ולמי מתפלל, כי הבל פיהם של תינוקות של בית רבן משבר תרעין תקיפין, ועולם קים על הבל פיהן...

אור הישר (עמוד העבודה פרק ג) וזכרתי ימים מקדם אשר זה כשלש עשרה שנה שנעשה בני יחיד היקר נפש טובה יח' בר מצוה, ביום שב"ק ח"י מרחשון, ונסעתי אתו עם אחות מרעי לראהטין (להר"ח קריב אור י"ט), וביום א' חבש פארו ואמר עמו ה'לשם יחוד' של נוסח אשכנז ובמסוריו יחרום, ואח"כ עשיתי סעודה בין החברים ובני א–ל חי ומלכנו בראשנו, ובשב"ק שלפניו שלח אלי את חתנו הרב החסיד ז"ל שמכבר אותי להתפלל תפלת שחרית מן "שוכן עד", ופקד עלי שאומר לבני שיח' דאיתא בספרים הקדושים ששלשים יום קודם שנעשה בר מצוה דנין אותו בשמים בכל לילה איזה נשמה יתנו לו, ונכנסו הדברים בלבו כארס של עכנא, והתפללתי בהתלהבות מאוד עד שנשאלתי אחר התפלה מה זה היה לי, וגם בני יפלא, ובשעת אמירת אהבה רבה בביתי מאוד, תא חזי עד היכן כחוד של צדיק אמת וכו'...

הילולא דרבי להגאון רבי יחיאל מיכל הלוינר זצ"ל אב"ד ניוטון (דף ע"ב)

הידברות הגיע הזמן שיתנו לנו להשמיע, כי יש לנו מה לומר!